

UDC 821.163.41.09 Stojanović-Pantović B.

ОД КОРЕНА ДО ОДЈЕКА – МОДЕРНИ ДУХ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

(Бојана Стојановић Пантовић *Расјони модернизма. Уџоредна чишћања српске књижевности*, Академска књига, Нови Сад 2011)

Двадесетак по много чему различитих текстова историчарке књижевности и књижевне критичарке проф. др. Бојане Стојановић Пантовић сабрани су у књигу *Расјони модернизма* (у поднаслову: *Уџоредна чишћања српске књижевности*), а око једног заједничког именитеља: они покушавају, сваки на свој начин, да ухвате суштину модернизма, тј. модерног у текстовима којима се баве, често не узимајући као основни критеријум само књижевни правац којем припадају, нити столеће у којем су написани и објављени. Почев од виспрених интерпретација песама Бранка Радичевића и Лазе Костића, преко прозе српских и хрватских реалиста, модернистичко-авангардних стремљења Милоша Црњанског, Исидоре Секулић, надреалиста и посебно експресиониста – које је, бавећи се њима низ година и публикујући о њима студије (*Српски експресионизам, Морфологија експресионистичке прозе*), те текстове у књигама (*Линија додира, Побуна џрошћив средишћиа* и др.) не мало задужила – па све до савремених токова српске поезије

и прозе (Светлана Велмар-Јанковић, Новица Тадић, Љубомир Симовић и др.), ауторка аргументовано показује модерни и модернистички потенцијал анализираних, као и сам еластичитет термина „модернизам“ и „модерно“, који су, студија показује, присутни читавих век и по у српској литератури. Запањујуће је и задивљујуће *сурфовање* (али не у површном смислу, који се често придаје овом термину, него у значењу темељног, свеобухватног истраживања) које је Бојана Стојановић Пантовић суверено демонстрирала, експонирајући ерудицију и читалачку посвећеност и компетенцију, несвакидашњу, нажалост, у данашњем бављењу историјом књижевности, уз познавање савремених теоријских, како домаћих тако и страних, увида.

Књига, поред уводног дела, који чине текстови *Проблеми њериодизације српске књижевности у њоредбеној визури: 1 (Од њредромантизма до модернизма)* и 2, има четири јасно издвојене целине: У првој су текстови посвећени феноменима и ауторским рукописима насталим у XIX столећу (Бранко Радичевић, Лаза Костић и др.); други део бави се текстовима модернистичко-авангардних писаца (Исидора Секулић, Милош Црњански, српска надреалистичка прозаида, експресионистичка и надреалистичка антинаративна поетика). У трећем поглављу књиге сабрани су текстови који се баве феноменом другог, односно, имаголошким и родним преиспитивањима модерне књижевности, те додирима српске и хрватске књижевности, а по питању идеологије, менталитета и толеранције; проучава се, даље, путописна литература и жанровски дискутабилни рукопис *Прозраци* Светлане Велмар-Јанковић. Четврти део, уједно и најобимнији, посвећен је, како ауторка бележи у напомени, „тумачењу и вредновању српског песништва 20. века, како на плану синтетичког, антологијског презентовања, тако и кроз интерпретацију дела наших најзначајнијих савремених песника.“

Компаративни увид подразумева упоредну интерпретацију два или више књижевних текстова унутар српске књижевности (*Лаза Костић и Војислав Илић – два неочекивана њесничка сродника, Сродности у њозним њесмама Јована Христића и Александра Ристићовића*), поредбену интерпретацију текстова из јужнословенских књижевности (*Тојос боваризма у јужнословенским књижевностима на њрелазу из реализма у модернистичку њјоху, Књижевна њерцејција српско-хрватског односа: идеологија, менталитет, толеранција*), али и текстова који сагледавају ширу књижевну проблематику (проблем жанровског, односно књижевноисторијског, тј. периодизацијског одређења): *Проблем њериодизације српске књижевности у њоредбеној визури 1 и 2, Антинаративне њенденције код експресиониста и надреалиста, Дискурс српске надреалистичке њесме у њрози, Типологија и вредновање њесничке њтрадиције у антиологијама српске њоезије XX века* и др. Са друге стране, поједини текстови, иако посвећени једном аутору, отварају више чворишних тачака и сугеришу могућност рачвања неколиких интерпретативних путева. У најбоље од ових текстова спадају нпр. *Драма ероса и религије у раној њрози и есејима Исидоре Секулић, Идентитет и суматризам: једно оруѓачије чињање Дневника о Чарнојевићу, Наративности њоезије Ивана В. Лалића* и др. Ауторка се често служи низом примера из светске и јужнословенских књижевности како би пронашла стилске, односно тематске сроднике писцима којима се бави: тако поводом песничког уобличавања мотива Офелије, ауторка не пропушта да помене везе Ивана В. Лалића са Рембоом, а када пореди поезију Јована Христића и Александра Ристићовића, чини то узимајући у обзир литерарне везе обојице песника са Р. М. Рилкеом. У *Дневнику о Чарнојевићу* М. Црњанског и *Демјану* Хермана Хесеа присутан је снажан мотив индивидуализма, који, више или мање, варира и топос хомоеротичности.

Срећан спој теоријског знања и критичког духа, тог „оштрог угла“ кроз који се одређени феномен прелама и адекватно вреднује указивањем на примену

несвакидашњег тропа у поетском дискурсу доноси текст *Посиуиак екфрасе у збирци* Улазак у Кремону *Миодрага Павловића*, где се оно што ауторка наводи за песника, његово „изванредно познавање домаће и светске културе и књижевности, али исто тако и језика филозофије, мита и митологије, фолклора, историјских и антрополошких списа, религијских и психоаналитичких текстова“, може приписати и као врлина саме студије Б. Стојановић Пантовић, нарочито када она препозна екфразу као репрезентацију већ репрезентованог, тј. књижевним медијумом уобличеног ликовног израза, те повезује Павловићев поетски говор са сликама Емануела де Вита, Ђорђонеа или Палма Векија. Топос *боваризма* у српској и хрватској прози, који ауторка испитује на примерима дела *Сеоска учитељица* Светолика Ранковића, *Јара ѓосџода (Скоројевићу)* Јанка Керсника и *Мира Кодолићева* Јосипа Козарца, указује да „тема брачног неверства почињена од стране жене (мајке) управо представља огроман корак напред у процесу књижевне еманципације тема еротике и сексуалности.“ Стога, закључује Бојана Стојановић Пантовић, „три описана модела брачног троугла код Светолика Ранковића, Јанка Керсника и Јосипа Козарца представљају индивидуалне, ауторске списатељске варијанте топоса боваризма у различитим аспектима: социјалним, антрополошким, националним, етичким, психолошким, родно-феминистичким, и коначно приповедним.“

Поред горепомнутих текстова, изузетну интерпретативну динамику, акрибичну читалачку посвећеност и студиозност демонстрирају нарочито текстови из треће групе: у тексту *Драма ероса и религије у раној њрози и есејима Исидоре Секулић* јасно се показују амбивалентност и отвореност дискурса наше списатељке кроз изразито модеран приступ наведеним тематским окупацијама Секулићеве. Али је за читаоца најпровокативнији и најиновативнији текст који указује на топос хомоеротизма у *Дневнику о Чарнојевићу* М. Црњанског. Преко покушаја демистификације жанровске мимикрије (жанровска напетост дневник–роман), поређења са романом Х. Хесеа, преко књижевноисторијске интерпретације (учавање елемената индивидуализма кроз сукоб појединац–маса присутан код оба аутора, српског и немачког), па све до родних читања, ауторка нас вешто води ка закључку да „Црњанскова унутрашња поетска визура може, међутим, бити усмерена и ка деконструкцији патријархално схваћене мушке родне улоге“, али ауторка се не зауставља на овом тумачењу, него указује на елементе „досада неуочене хомоеротичности романа *Дневника о Чарнојевићу*.“

Експресионистичка и надреалистичка српска проза (М. Црњански, Станислав Винавер, Растко Петровић, Марко Ристић, Раде Драинац) посматрана је кроз визуру светских авангардних тенденција, у првом реду *Манифеста надреализма* и *Нађе* Андреа Бретона, потом романа *Berlin Alexanderplatz* Алфреда Деблина, те прозе Франца Кафке, да би се показало колико су српски писци умели да препознају и користе различите поступке који су за циљ имали жанровско раслојавање и деструкцију стабилних приповедачких облика, од документаризма и аутореклексивности, као и крајње персонализације приповедања, па све до ирационалистичке алеаторности која потпуно потцртава линеарни приповедачки ток, уводећи асоцијативну логику и поигравајући се моделом синхронизитета.

Дискурс српске надреалистичке њесме у прози такође је једна од свеобухватних и изузетно драгоцених студија, којима ауторка даје још један вредан прилог, поред антологије *Српске њрозаиде*, тематици српске песме у прози, који види као антинаративни и антидескриптивни, односно формално-експериментални тип. На такве текстове М. де Булија, Д. Алексића, Д. Матића ауторка надовезује настављаче код песника и прозаиста у савременој литератури.

Једнако убедљиво и када тумачи традицију, али и непосредну савременост, када уочава суптилне нијансе које дневничко писмо дистанцирају од романескног и обратно, те је границу тешко утврдити због „својеврсне деконструкције опозиције стварност-фикција“, када уочава елементе краћих жанрова у оквиру дужих приповедних целина или када тумачи тзв. двоструко кодирану стварност у делима савремених српских путописа – у првом реду *Путовања у њујорк* Виде Огњеновић и *Мој скарабеј* Милке Лучић, есејистичко писмо Бојане Стојановић Пантовић искусно и зналачки синтетизује и кондензује мишљење, па нуди и прецизне термилошке одговоре на феномене који су по први пут уочени управо у њеним студијама.

И када пореди три репрезентативне антологије – Богдана Поповића, Зорана Мишића и Миодрага Павловића, укључујући и историје њихове рецепције, различите вредносне судове изричане поводом антологичарског посла и њихов третман (ревалоризацију) у времену садашњем, и када указује на отежавајуће околности при периодизацији српске књижевности, Бојана Стојановић Пантовић свој оштар угао комбинује са панорамским погледом, да би се фокусира на конкретан проблем. Тако нпр. ауторка указује на термилошки паралелизам авангарде (Р. Вучковић, З. Константиновић, Г. Тешић) и модернизма (термин се користио више у међуратном периоду), па чак и експресионизма као свеобухватног термина за више „изама“ с почетка XX столећа, али не пропушта да прецизно, уз цитирање свих релевантних теоријских и књижевноисторијских извора, дефинише суштину разуђености током прве три, а нарочито током треће деценије XX века.

Писана јасним стилем и читко, тако да у исти мах представља и незаобилазно штиво студентима књижевности, али и значајан допринос науци о књижевности, књига *Расјони модернизма* оправдала је обе речи из свог наслова, доказујући огромни модернистички потенцијал српске поезије и прозе, којем је управо Бојана Стојановић Пантовић дала још један велики допринос осветљујући га и тамо где сија јасно, али и тамо где се његова светлост тек назире.

Драѓана Белеслијин